

ALEKSANDRAS STULGINSKIS UNIVERSITY
BUSINESS AND RURAL DEVELOPMENT MANAGEMENT INSTITUTE

**PROGNOSTICATION AND PLANNING
OF ECONOMIC DEVELOPMENT:
MICROECONOMIC
AND MACROECONOMIC LEVELS**

Volume 1

**Multi-authored monograph
edited by J. Žukovskis, K. Shaposhnykov**

Kaunas, Lithuania
2019

[Startup companies perspectives in the context of competitive development of ukrainian high technologies market]. Aktualni problemy ekonomiky, № 9 (171), pp. 215-225.

10. Kozyk V., Zalytska Kh., Tovkan, O. (2019) Formuvannja strateghiji stalogho rozvytku rehionu [The formation of a sustainable development strategy of the region]. 7th International Conference on Modeling Development and Strategic Management of Economic System (MDSMES 2019), Ukraine, Ivano-Frankivsk, October 24-25, 2019.

11. Doslidzhennja IT rynku Ljvova [Research of the IT market in Lviv] (electronic journal). Available at: <https://itcluster.lviv.ua/wp-content/uploads.pdf>.

12. General Directorate for Statistics in Lviv Region (2017) Statystychna informacija [Statistics], Kyiv (electronic journal). Available at: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/eng/si/inf_2009.php?ind_page=s.

13. Rozvytok ukrajinsjkoji it-industriji 2018 (electronic journal). Available at: https://ko.com.ua/files/u125/Ukrainian_IT_Industry_Report_UKR.pdf.

Свистун Л. А.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та державного управління,
доцент кафедри фінансів банківського бізнесу та оподаткування
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»*

Завора Т. М.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та державного управління,
доцент кафедри фінансів банківського бізнесу та оподаткування
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»*

Худолій Ю. С.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи,
доцент кафедри фінансів банківського бізнесу та оподаткування
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Анотація

У сучасних умовах в Україні більшість соціальних підсистем опинилася у тяжкому стані, що потребує виявлення та оцінювання загроз соціальній сфері країни. Сьогодні основними загрозами у соціальній сфері є: неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та

збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення, погіршення стану здоров'я населення; загострення демографічної кризи; невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам.

У дослідженні виявлено вплив загроз соціально-економічній системі регіону, що спричиняє різноманітні деформації та призводить до негативних наслідків, зокрема до зниження рівня й якості життя населення, негативних змін у ментальності та психології суспільства регіонів і, як наслідок, зростання соціально-політичної напруженості в регіонах.

Аналіз категоріального апарату дав змогу здійснити теоретичне узагальнення стосовно соціального ризику та виявити відсутність чіткої методичної бази щодо його дослідження, труднощі стосовно прогнозування, профілактики, мінімізації впливу та подолання.

Обґрунтовано необхідність реформування соціальної політики України та використання таких форм під час її реалізації, як соціальний діалог, соціальне партнерство, соціальна відповідальність. Авторами визначено принципи реформування соціальної політики держави, а її пріоритетом обґрунтовано захист соціально вразливих верств населення України, який забезпечує отримання громадянами країни мінімальних благ. Безпекоорієнтована соціальна політика в Україні має супроводжуватися політикою стимулювання трудової активності працездатного населення, його самозабезпечення. У сфері соціально-трудових відносин, загальнообов'язкового державного соціального страхування, соціального захисту населення також мають бути закладені принципи соціального партнерства.

Вступ

Незважаючи на існування в Україні правового підґрунтя першочергових, життєво важливих соціальних пріоритетів (гарантії у сфері пенсійного забезпечення, соціальних виплат і допомог, соціального страхування й охорони материнства, оплати праці тощо), позитивні зміни у соціальній сфері все ще не набули системного характеру, не забезпечили глибинних перетворень у соціальній структурі суспільства. У процесі реформування економіки руйнація попередньої системи соціального забезпечення не отримала адекватного заміщення.

Сьогодні правомірно констатувати, що впроваджувана донині модель ринкових перетворень в Україні вступила в глибокі протиріччя з конституційно визначеними пріоритетами суспільного розвитку. Недосконалість проведення реформ в економіці України, у тому числі й у соціальній сфері, призвела до значних загроз національній безпеці країни, а, як відомо, передумовою виникнення будь-якої загрози, звісно, є наявність того чи іншого ризику.

Сучасна ситуація в українському суспільстві актуалізує значення соціального складника соціально-економічної безпеки регіону як концептуальної основи соціально-економічного розвитку держави і кожного її регіону:

у Конституції України людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку визнано найвищою соціальною цінністю [1];

проблематика соціально-економічної безпеки регіону актуалізувалася останніми роками, чому сприяли посилення значення соціальних процесів в Україні, недостатня якість регіонального управління у сфері реалізації соціальної політики держави (зокрема, передана низка повноважень з державного на місцевий рівень завдяки проведеній бюджетній децентралізації поки ще не повною мірою «освоюється» органами регіональної влади);

тенденції регіонального розвитку в Україні, що спостерігаються останнім часом, та наявні значні диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів призвели до появи і навіть реалізації загроз соціально-економічній системі регіону. Це потребує виявлення регіонів країни з низькою спроможністю до забезпечення соціальної безпеки та визначення заходів щодо мінімізації їхнього впливу на пріоритети економічного розвитку держави.

Розділ 1. Аналіз ризиків та загроз соціально-економічній системі регіону

У результаті реалізації загроз соціально-економічній системі регіону відбуваються різноманітні деформації, що призводить до негативних наслідків, зокрема до зниження рівня й якості життя населення регіону, негативних змін у ментальності та психології суспільства регіонів, і, як наслідок, відбувається зростання соціально-політичної напруженості в регіонах.

Виникнення та існування соціальних ризиків характерні для кожного етапу розвитку держави, але з поступовим розвитком суспільства структура ризиків ускладнюється, посилюється їхній вплив на соціальні процеси. Відмінності у соціально-економічному розвитку регіонів України слугують підґрунтям появи нових загроз соціальному складнику соціально-економічної безпеки регіону [2; 3].

Соціальний ризик визначається як загроза, що виникає і проявляє себе у рамках соціальної сфери суспільства, має негативні соціальні наслідки, впливає на життєдіяльність індивідів, соціальних груп та суспільства у цілому. Дослідження категоріального апарату дало змогу здійснити теоретичне узагальнення стосовно ризику та виявити тісний взаємозв'язок соціальних ризиків з іншими видами суспільних ризиків, відсутність чіткої методичної бази щодо їхнього дослідження і класифікації, труднощі стосовно прогнозування, профілактики, мінімізації впливу та подолання.

У соціальній сфері особливо руйнівними є загрози, спричинені різноманітними процесами в економіці та політиці. Так, актуальною в Україні є загроза бідності через зменшення реальних доходів громадян, що призводить до падіння рівня споживання практично всіх видів товарів та послуг. Погіршення стану здоров'я населення й умов проживання негативно впливає на стан здоров'я нації, що сьогодні вже починає перетворюватися на загрозу національній безпеці України.

Банкрутство та закриття підприємств призводять до зменшення чисельності працюючих, що, своєю чергою, спричиняє збільшення безробітних і масову трудову міграцію.

На початок 2019 р., за даними ДФС України, повністю «сіру» зарплату отримують 8 з 26 млн працюючих українців. Тіньовий ринок праці оцінюється в 30 млрд грн. За даними Міністерства соціальної політики України, за схемою «мінімальна зарплата плюс готівка у конверті» працює 75% приватних підприємств в Україні.

Погіршення демографічної ситуації та зменшення кількості працюючих на підприємствах і їхніх доходів у 2000-х роках призвели до збільшення дефіциту Пенсійного фонду України, що викликало загрозу щодо виплати пенсійного забезпечення. У 2019 р. обсяг виплат Пенсійного фонду України становитиме 398,2 млрд грн, з яких 167 млрд – дотації з державного бюджету.

Сьогодні основними загрозами національній безпеці держави у соціальній сфері є: неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення, погіршення стану здоров'я населення; загострення демографічної кризи; вияви моральної та духовної деградації суспільства; зростання дитячої й підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва; невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам.

Найважливішими загрозами соціальній сфері України залишається бідність населення, різке розшарування та збільшення соціальної нерівності в суспільстві, спричинені переходом до ринкової економіки, приватизаційними процесами. Бідність характеризується неможливістю внаслідок нестачі коштів підтримувати якісний рівень життя, отримувати якісні послуги з охорони здоров'я, освітні послуги, мати визначені на рівні законодавства санітарні норми та умови проживання. Водночас бідність – це й неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних та культурних нормативів [4; 5].

Але хоча бідність населення є соціальною проблемою, вона має й індивідуальний складник, який пов'язаний із віком, статтю, станом здоров'я, системою поглядів та цінностей людини, її очікуваннями від

життя, можливістю отримання вищої освіти, місцем проживання, соціально-економічним розвитком регіону тощо.

Особливої уваги потребує загроза низької збалансованості продуктивної зайнятості працездатного населення, наслідком чого є безробіття, особливо у прихованій формі, деформації в оплаті праці, низька якість робочої сили, дискримінація у доступі до роботи та послаблення соціального захисту працівників. Мають місце й негативні тенденції, пов'язані з недосконалістю ринку праці, зміною структури незайнятості, повільними темпами адаптації ринку праці до змін економічної кон'юнктури.

За даними Державного комітету статистики України, у грудні 2018 р. у Державній службі зайнятості було зареєстровано 341,7 тис осіб, які щомісяця отримували допомогу в розмірі у середньому 2 876 грн. Станом на 01.02.2019 у Державній службі зайнятості зареєстровано вже 364,3 тис безробітних. Найбільше безробітних на 01.03.2019 зареєстровано у Вінницькій (24 395 осіб), Харківській (23 635 осіб), Полтавській (22 960 осіб) областях [6].

Проте надані статистичні дані не дають змоги врахувати тих, хто втратив надію на працю в Україні. До того ж є достатньо багато безробітних, котрі не перебувають на обліку в службі зайнятості. Статистичні дані не враховують часткову зайнятість, перебування працюючих у примусових відпустках з ініціативи адміністрації. Поширеним явищем є надання «безробітними» неправдивої інформації, часто такі люди працюють без офіційного оформлення, але отримують заробітну плату. Це унеможливорює виявлення тих людей, що працюють у тіньовому секторі економіки і водночас отримують виплати з безробіття.

Високий рівень прихованої (або тіньової) зайнятості, тобто такої трудової діяльності, яка дозволена чинним законодавством, однак процедура її реєстрації не передбачена чи обмежена, а результати (доходи) не враховуються офіційною статистикою і не підлягають оподаткуванню, є суттєвою соціальною загрозою у сфері не лише трудових відносин. Реалізація цієї загрози вже давно триває, а одним з її серйозних наслідків поряд із зазначеними є недоотримання надходжень бюджетами різних рівнів, що позначається на життєвому рівні всього населення. Відсутність достовірної інформації про стан економіки і реальний обсяг ВВП заважає макроекономічному прогнозуванню, розробленню ефективних програм розвитку національної економіки.

Неформальна зайнятість є нерегулярною, нестабільною, а тому ризиковою, яка позбавляє найманих працівників трудових прав і гарантій, передбачених законодавством.

Суттєвою загрозою соціальній безпеці в Україні у сфері праці та трудових відносин є деформації в оплаті праці. Проведений аналіз виявив зростання середньомісячної номінальної заробітної плати штатного

працівника підприємств, установ та організацій до 10 239 грн, що у 2,45 рази перевищує мінімальну заробітну плату (4 173 грн. у 2019 р.) [7].

У контексті наслідків цієї загрози на особливу увагу заслуговує штучне заниження оплати праці, що унеможливлює гідний рівень життя.

Однією з найголовніших загроз соціальній сфері в Україні залишається вкрай складна демографічна ситуація, оскільки демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави. Залишається суттєвим перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих – 49 живонароджених [8].

Негативний демографічний стан в Україні ускладнюється ще й через різке зменшення кількості шлюбів, зростання кількості розлучених, удівців, особливо вдовиць, збільшення частки бездітних і одинокі родин. Проте головною загрозою в Україні є не лише зменшення через різні причини чисельності населення, знижується його якість: рівень загальної захворюваності в Україні є одним із найвищих серед країн на теренах колишнього Радянського Союзу. В Україні стан здоров'я і рівень смертності населення відображають загальне соціальне благополуччя й є важливим критерієм національної безпеки держави. Здоров'я населення є передумовою і наслідком стабільного соціально-економічного розвитку країни: здоров'я населення, а не лише збільшення тривалості життя є свідченням досягнення більш високого рівня людського розвитку. В українському суспільстві у пострадянський період відбулися суттєві зміни у способі та якості життя населення і, як наслідок, у рівнях захворюваності й смертності населення [9].

Однією з вагомих загроз соціальній сфері у сучасних умовах в Україні, незважаючи на реформування, залишається стан пенсійного забезпечення, що зумовлено: дефіцитом бюджету Пенсійного фонду України; демографічною ситуацією; тіньовою зайнятістю; високими ставками пенсійних внесків; обґрунтовано високими пенсіями для окремих категорій осіб; міграційними процесами.

Отже, у сучасних умовах в Україні більшість соціальних підсистем опинилася у загрозовому стані, що потребує виявлення та оцінювання загроз соціальній сфері країни з подальшим розробленням шляхів їх нейтралізації, пригальмування реалізації та пом'якшення наслідків.

Специфіка соціальної безпеки регіонів в Україні викликана насамперед відмінностями, що властиві різним регіонам, зокрема йдеться про політичні вподобання, соціально-економічне становище, демографічну ситуацію, етнонаціональний склад населення, ресурсний та трудовий потенціал регіонів.

Сьогодні очевидно є необхідність реформування соціальної політики України, про що свідчать спонтанність, фрагментарність розроблення та використання й навіть випадковий характер механізмів управління соціальною сферою, що виявляються у невпорядкованій взаємодії не

просто окремих механізмів, а й складниках одного і того ж механізму, наявності у чинних механізмах безлічі протиріч, неврахуванні під час розроблення механізмів впливу багатьох чинників та умов, які впливають на процеси відтворення життя та соціальної безпеки держави.

Розділ 2. Основи соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки регіону

Актуалізація проблематики соціальної політики держави зумовлена критично низькими місцями України у різноманітних світових рейтингах: за індексом людського розвитку, поглибленням демографічної кризи й соціальної нерівності, рівнем тінізації відносин у соціальній і трудовій сферах, розширенням населення за рівнем доходів.

Об'єктом соціальної політики держави є суспільні, зокрема соціальні, відносини, процеси життєдіяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на соціальну безпеку і людини, і регіону, задоволення соціальних потреб та інтересів, освоєння й створення соціальних цінностей. До головних суб'єктів соціальної політики належать людина, держава, суспільство, регіони, громадські організації. Суб'єкти соціальної політики держави мають неоднакові можливості, масштаби, глибину, способи та засоби впливу на розвиток соціального буття. Суб'єкти соціальної політики характеризуються різноманітною юридичною та економічною діяльністю, мають різне суспільне призначення, потребують певного співвідношення між складовими частинами соціальної політики держави й узгоджених зусиль державних та регіональних владних структур, політичних сил, підприємницьких організацій.

Метою соціальної політики держави є створення умов для формування та розвитку соціальних відносин, усебічного розкриття, самореалізації творчого потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил, а також для задоволення соціальних потреб та інтересів людини, підтримання в суспільстві соціальної злагоди, стабільності й соціальної цілісності, самовідтворюваного, самодостатнього рівня соціодинаміки, соціального прогресу [10].

Принципами соціальної політики держави є: соціальна солідарність усіх верств населення; індивідуальна відповідальність за свій матеріальний стан (самозахист населення), справедливість; соціальне партнерство; право на працю й достойну винагороду за працю; доступність освіти, охорони здоров'я, медичних послуг; матеріальне забезпечення у похилому віці; доступність пристойних житлових умов проживання; свобода вибору професії, місця проживання; право на професійні об'єднання [11]. Головним завданням соціальної політики держави є забезпечення визначених у Конституції України мінімально необхідних стандартів життя населення, а головним завданням сучасної регіональної політики у соціальній сфері є створення приблизно однакових життєвих можливостей для всіх громадян регіону.

Базовим державним соціальним стандартом в Україні є прожитковий мінімум, установлений законом. Саме на його основі встановлюються державні соціальні гарантії та стандарти у соціальній сфері (доходи населення, вартість житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я й освіти) [12].

До основних державних соціальних стандартів та гарантій їх забезпечення належать: державні соціальні стандарти у сфері доходів населення; державні соціальні нормативи у сфері надання соціальних послуг; державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування; державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку; державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я; державні соціальні нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами; державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури; державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури й спорту; державні соціальні нормативи у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування.

Актуальною вимогою до характеристик соціальної політики будь-якої держави сьогодні є всі підстави визнати її безпекоорієнтований характер, адже у наш час існує дуже багато загроз, реалізація яких може зруйнувати соціально-економічну систему будь-якого рівня або нанести їй непоправну шкоду. Безпекоорієнтована соціальна політика держави має, перш за все, гарантувати мешканцям країни в усіх її регіонах дотримання соціальних стандартів, прийнятих у державі, можливість соціального захисту у формах, визначених державними стандартами та документами державних органів управління [13].

Безпекоорієнтована соціальна політика держави покликана створювати умови для функціонування системи соціального життєзабезпечення населення. За такого підходу регулювання соціальних процесів здійснюється з урахуванням соціальних пріоритетів, збалансованості соціальних пропорцій та недопущення соціальних деформацій у регіонах. Формування безпекоорієнтованої соціальної політики держави передбачає вплив із використанням різноманітних механізмів на соціальну ситуацію в суспільстві. Її пріоритетом є захист соціально вразливих верств населення України, який забезпечує отримання громадянами країни мінімальних благ.

Для соціального захисту населення як основи формування безпекоорієнтованої соціальної політики необхідні пошук й розроблення механізмів її формування та реалізації. Центальною ланкою цих процесів слід визнати комплексний аналіз соціальних проблем у державі та її регіонах.

Безпекоорієнтована соціальна політика в Україні має супроводжуватися політикою стимулювання трудової активності, самозабезпечення працездатного населення. Доходи від трудової діяльності мають

стати основним джерелом грошових доходів населення і стимулом розвитку національної та регіональних економік. Але поки ще зрозумілої політики щодо стимулювання трудової активності населення в Україні немає.

Основними напрямками безпекоорієнтованої соціальної політики держави є:

політика у сфері доходів населення, що передбачає встановлення соціальних стандартів життя, параметрів життєвого рівня; забезпечення зростання соціальних стандартів (мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, мінімальних виплат у разі втрати працездатності та за віком), заробітної плати;

політика зайнятості, спрямована на забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, запобігання безробіттю;

соціальний захист, що передбачає визначення та встановлення параметрів загальнообов'язкового державного соціального страхування, соціальної допомоги, соціального обслуговування, а також соціальних пільг і гарантій;

демографічна політика, яка передбачає стимулювання природного зростання населення, державну допомогу сім'ям, у тому числі при народженні дитини, регулювання міграційних процесів;

політика розвитку соціальної сфери: культурна, мовна, релігійна, молодіжна, рекреаційна, охорона здоров'я, політика у галузі освіти, науки тощо.

В умовах соціально орієнтованої ринкової економіки основним суб'єктом формування соціальної політики є держава, яка здійснює її реформування з урахуванням зазначених раніш принципів. У контексті забезпечення соціальної безпеки держави та її регіонів до напрямів соціальної політики на державному рівні правомірно віднести: сприяння підвищенню соціально-економічної активності населення; створення умов для підвищення життєвого рівня населення; забезпечення зростання вартості робочої сили та збільшення її питомої ваги у структурі суспільного доходу; формування гнучкої системи захисту прав людини, власності та свобод, які гарантовано Конституцією України; реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування; створення трирівневої системи пенсійного забезпечення; посилення адресності системи соціальної допомоги; реформування системи охорони здоров'я, освіти; реформування житлової політики; здійснення підтримки молоді, сім'ї, жінок, дітей (рис. 1).

Безпекоорієнтованій соціальній політиці держави належить вирішальна роль у забезпеченні соціальної безпеки регіону. На 80% соціальна безпека регіону залежить від соціальної політики держави, якості соціальної роботи, що виконується через внутрішню політику країни для формування загальних соціальних стандартів і нормативів [14].

Основні напрями соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки	
Мінімізація соціальних ризиків і небезпек	– формування системи оцінювання; прогнозування, попередження та мінімізація соціальних ризиків і небезпек з урахуванням їхніх порогових значень; – забезпечення врахування рівня соціальної безпеки під час оцінювання ефективності управлінської діяльності органів державної та регіональної влади і місцевого самоврядування; – організаційно-методичне забезпечення розроблення соціальних норм і нормативів щодо прийнятного ризику в сучасних умовах розвитку економіки; – формування ефективних напрямів забезпечення соціальної безпеки в стратегії національної безпеки країни
Удосконалення державних соцстандартів та гарантій	– розроблення й затвердження нових соціальних стандартів та нормативів згідно з Державним класифікатором соціальних стандартів і нормативів, внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу, інших законодавчих та нормативно-правових документів; – розроблення нового методичного підходу до розрахунку величини прожиткового мінімуму з урахуванням темпів зростання економіки, інфляції й структурних змін набору товарів та послуг і необхідності наближення його до європейських норм; – створення в суспільстві соціального середовища, орієнтованого на досягнення стандартів якості життя населення, що відповідатимуть рівню країн ЄС
Страхування соціальних ризиків	– державне гарантування реалізації застрахованими громадянами своїх прав, забезпечення збалансованості та фінансової стабільності фондів ЗДСС; – цільове використання коштів ЗДСС, управління ними на основі реалізації принципу рівного представництва інтересів застрахованих громадян, роботодавців і держави; – підвищення збалансованості та фінансової стабільності солідарної пенсійної системи, запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування, стимулювання розвитку недержавного пенсійного страхування; – запровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування; – удосконалення механізмів накопичення та використання єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування
Реформування системи соціального захисту та соціальних послуг	– формування системи соціального захисту, що не зменшує стимулів трудової та ділової активності індивідів; створення системи самозахисту й соціальної адаптації населення за одночасного державного фінансування соціальної сфери; – об'єднання всіх видів соціальної допомоги в єдину програму соціального захисту; – розроблення критеріїв та принципів надання соціальних пільг і компенсацій за кожним їх видом, забезпечення поетапної заміни пільг грошовими компенсаціями; – запровадження моніторингу та оцінювання фінансових потоків системи соціального захисту населення з метою раціоналізації обсягів і напрямів державних витрат; – вживання додаткових заходів щодо соцзахисту населення проблемних регіонів; – підвищення соціальних виплат до рівня, не нижчого від прожиткового мінімуму, встановленого законодавством

Рис. 1. Основні напрями реформування соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки держави

У реалізації безпекоорієнтованої соціальної політики України не можна зменшувати роль її регіонів, адже основні концепти соціальної політики держави мають конкретизуватися в регіональній політиці у соціальній сфері.

У рамках безпекоорієнтованої регіональної соціальної політики виділяють різноманітні напрями [15] (рис. 2).

Рис. 2. Напрями регіональної соціальної політики

Регіональна політика у соціальній сфері є комплексним інструментом регулювання соціально-економічного розвитку регіонів України. Регіональна політика у соціальній сфері:

являє собою систему цілей і дій, спрямованих на реалізацію інтересів держави в регіонах, та внутрішніх інтересів самих регіонів за допомогою засобів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну й екологічну специфіку територій [9];

передбачає особливу інституційну й законодавчо оформлену діяльність органів влади і місцевого самоврядування, спрямовану на територіальну організацію та розвиток соціальної сфери, забезпечення добробуту її населення [16].

Сьогодні в Україні:

мають місце суттєві диспропорції у розвитку регіонів та міжрегіональному співробітництві;

не всі регіони України здатні самостійно забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток та соціально-економічну безпеку завдяки ефективному використанню інструментарію регіонального менеджменту, залученню та ефективному використанню інвестиційних ресурсів.

Далеко не повною мірою в регіонах України використовуються можливості політики зайнятості, що передбачає надання пріоритету активним заходам, які безпосередньо сприяють працевлаштуванню

безробітних, а не просто відшкодовують втрату заробітку, тим самим знижуючи мотивацію громадян до праці. Тому необхідна організація взаємодії між учасниками ринку праці (безробітних громадян), споживачами робочої сили (підприємці-роботодавці) та держави (організація діяльності державної служби зайнятості в регіоні).

Одними з найгостріших соціально-економічних проблем, розв'язання якої значною мірою залежить від регіону, є забезпечення населення доступним та соціальним житлом і благоустрій житлового фонду. Безумовно, не слід принижувати роль держави, зокрема в удосконаленні законодавства щодо будівництва соціального житла, проте зазначені питання є предметом регіональної житлової політики.

Участь органів регіональної влади у розв'язанні зазначених та інших добре відомих проблем у соціальній сфері регіону можлива у таких формах, як соціальний діалог, соціальне партнерство, соціальна відповідальність.

Соціальний діалог є формою взаємодії органів регіонального управління, комерційних, некомерційних та громадських організацій регіону і являє собою процес, результатом якого є утворення в регіоні мережі партнерів, що різняться за статусом, роллю та функціями у соціально-економічному розвитку регіону та забезпеченні його соціально-економічної безпеки. Соціальний діалог спрямований на залучення до розв'язання проблем регіонального розвитку та зміцнення соціально-економічної безпеки регіону всіх можливих партнерів, урахування різноманітних інтересів регіону та комерційних, некомерційних та громадських організацій, що здійснюють свою діяльність в регіоні і, головне, населення регіону. Згодом соціальний діалог може слугувати основою формування в регіоні соціального партнерства – взаємодії соціальних груп (недержавних організацій, регіональної влади та бізнесу), предметом якої є спектр соціальних проблем у регіоні.

Конструктивна взаємодія організацій з двох або трьох секторів (державна, бізнес, некомерційний сектор) під час вирішення соціальних проблем забезпечує синергетичний ефект від «підсумовування» різних ресурсів і корисний кожній зі сторін і населенню [17, с. 15].

Соціальний діалог органів регіональної влади з приватними і публічними інституціями: забезпечує найбільш повне представництво існуючих груп інтересів на всіх рівнях державної регіональної політики з метою забезпечення соціальної безпеки держави та її регіонів; сприяє посиленню взаємної відповідальності всіх учасників суспільного життя, створюючи умови для подальшого стабільного розвитку суспільства, заснованого на врахуванні якнайширшого кола соціальних інтересів.

Розвиток у регіоні соціального діалогу з громадськими організаціями, бізнесом, політичними партіями, місцевими органами влади може суттєво сприяти становленню системи соціального партнерства у соціальній сфері.

Неспроможність держави одноосібно своєчасно реагувати на реалізацію існуючих загроз та появу нових зумовив появу соціального партнерства – цивілізовану форму суспільних відносин у соціально-трудовій сфері, що забезпечує узгодження і захист інтересів працівників, працедавців, органів державної влади, місцевого самоврядування шляхом укладення договорів і прагнення досягнення консенсусу щодо найважливіших напрямів соціально-економічного розвитку.

Головні принципи соціального партнерства закладено у сфері соціально-трудових відносин, загальнообов'язкового державного соціального страхування, соціального захисту населення.

Функції соціального партнерства визначаються інтересами трьох соціальних партнерів. Основними функціями держави є: формування передумов, концептуальних засад розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування (ЗДСС); створення законодавчої бази ЗДСС; гарантування соціального захисту у сфері соціального страхування; надання необхідної матеріальної допомоги у разі потреби; розроблення у рамках соціального партнерства регіональних програм.

У рамках партнерських відносин працівник несе особисту відповідальність за свій добробут, здоров'я, може брати участь в управлінні соціальним страхуванням. Участь у соціальному захисті в рамках партнерських відносин, фінансування витрат на соціальний захист, своєчасність виплати і в повному обсязі заробітної плати покладено на роботодавця. Профспілки, як і інші соціальні партнери, безпосередньо беруть участь у частині питань контролю виконання договорів, своєчасності соціальних виплат тощо. Таким чином, соціальне партнерство сприяє зменшенню соціальних загроз, зокрема в частині регулювання соціально-трудових відносин у державі.

Соціальні партнери беруть на себе певні зобов'язання щодо розвитку соціальної сфери регіону (наприклад, щодо надання соціальних послуг або активної участі у регіональних програмах із соціального захисту населення) і завдяки цьому отримують певні преференції у разі їх виконання, які може надати регіональна влада [18].

Соціальне партнерство не вводиться законом, а тому вирішальною мірою залежить від якості координації дій партнерів та їхньої добровільної згоди дотримуватися низки принципів, серед яких головними слід уважати збалансованість інтересів партнерів, добровільність їхньої участі та вторинність особистого чинника. Завдяки соціальному партнерству в регіонах України можуть виникнути і розвиватися цивілізовані форми взаємовідносин між різними соціальними групами та інститутами, що сприятиме зниженню рівня соціальної напруженості, зростанню довіри до регіональної влади та задоволеності її діяльністю. Спілкування різних соціальних груп у регіоні дає змогу виявляти загрози соціально-економічній системі регіону ще на ранніх стадіях їх зародження. Побічним позитивним ефектом розвиненого соціального партнерства в

регіоні є створення нових робочих місць і збільшення частки осіб, які працюють у громадському секторі [19, с. 32].

Отже, соціальне партнерство – це система взаємозв'язків між представниками найманих працівників, з одного боку, роботодавцями, їх об'єднаннями – з другого, і державою й органами місцевого самоврядування – з третього, з метою дотримання прав та інтересів працівників, підприємств, держави. Своєю чергою, до основних принципів соціального партнерства належать: дотримання норм законодавства; повноважність представників сторін; рівноправ'я сторін у свободі вибору й обговоренні питань, які становлять зміст колективних договорів і відносин; добровільність сторін у прийнятті на себе зобов'язань; систематичність контролю й відповідальність за виконання зобов'язань. Саме соціальне партнерство є визначальним у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Соціальна відповідальність є формою взаємозв'язку особи та суспільства, яка виникає як результат узгодження поведінки людини із системою суспільних відносин.

Соціальна відповідальність – це системна соціальна якість особистості, яка визначає її особливості, свідомість, діяльність, передбачає не лише розуміння і прийняття соціально значущих інтересів суспільства, а й готовність, уміння не спричинити небезпеки соціуму своєю діяльністю, враховувати інтереси інших, не нанести їм шкоди, передбачаючи наслідки своєї діяльності. Соціальна відповідальність є віддзеркаленням об'єктивних реалій, зумовлених біологічною, духовною, соціальною природою людини, а також досягнутого рівня соціальних відносин їх носіїв [20].

Соціальна відповідальність бізнесу полягає у дотриманні законодавства, етичних відносинах із персоналом підприємства, випуску якісної продукції, мінімізації шкідливого впливу на навколишнє середовище [21; 22].

Соціальній відповідальності притаманні такі характерні риси: вона є засобом гарантування та охорони суспільних відносин; установлюється певними суб'єктами й гарантується певними засобами; є засобом гарантування прав людини та суспільних інтересів; є елементом надбудови суспільства, що залежить від рівня розвитку економічних, політичних і суспільних відносин; має динамічний характер, тобто розвивається та трансформується разом із суспільними відносинами; регламентується певним різновидом соціальних норм; має функціональну спрямованість [20].

Висновки

Таким чином, розв'язання зазначених проблем соціально-економічного розвитку регіону за участю органів регіональної влади

можливе у таких формах, як соціальний діалог, соціальне партнерство, соціальна відповідальність.

Соціальна відповідальність бізнесу в контексті забезпечення соціальної безпеки регіону розглядається на трьох основних рівнях:

дотримання законних зобов'язань перед державою і суспільством (офіційне оформлення з легальною виплатою заробітної плати працівнику, сплата податків, охорона здоров'я і безпека праці, права працівників, права споживачів, екологічні норми) та галузевих стандартів;

мінімізація або усунення негативного впливу бізнесу на суспільство (порушення прав людини, забруднення навколишнього середовища);

посилення позитивного впливу бізнесу на суспільство і створення цінностей через інновації, інвестиції та партнерство, спрямовані на соціальний та екологічний добробут (створення робочих місць, соціальний та економічний розвиток, соціальний захист, вирішення конфліктів).

Одним із найбільш важливих аргументів на користь упровадження соціальної відповідальності у практику діяльності підприємств регіону є визнання соціальної відповідальності одночасно і чинником підвищення конкурентоспроможності підприємства, й ефективною стратегією зростання добробуту населення регіону та його збалансованого розвитку.

Таким чином, забезпечення соціальної безпеки регіону базується на системі стандартів життя, запроваджених державою. Але держава не може «дійти» до кожної людини та кожного трудового колективу, тому концепти забезпечення соціальної безпеки держави мають розвиватися у соціальній політиці регіону, відповідність якої сучасним реаліям закладає основу соціальної безпеки регіонів. Саме на регіональному рівні доречним і доцільним є запровадження сучасних практик взаємодії регіону та бізнесу, які дають змогу посилити взаємну відповідальність усіх учасників регіонального життя, створити умови для стабільного розвитку регіону, заснованого на врахуванні якнайширшого кола соціальних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (станом на грудень 1996 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Kozachenko Ganna, Zavora Taina. Social composition of region socio-economic security: state and prospects for strengthening. Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities. Collective monograph. Poland : Publishing House Baltija Publishing, 2019. P. 351–372.
3. Соціальна держава: український вибір / за ред. В.А. Гошовської ; 2-е вид. Київ : ЦПСД, 2007. 337 с.
4. Онищенко В.О., Завора Т.М., Чепурний О.В. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 275 с.
5. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / О.Ф. Новікова та ін. Київ ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.

6. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/rp/ean/ean_u/arh_brntp_rik_u.htm (дата звернення: 08.09.2019).

7. Державна служба статистики України. Заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у промисловості у грудні 2018 року. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.09.2019).

8. Населення України скоротилося ще на 120 тисяч. URL : <https://www.rbc.ua/ukr/news/naselenie-ukrainy-sokratilos-eshche-120-tysyach-1563462888.html> (дата звернення: 09.10.2019).

9. Штепенко К.П., Борисова Т.І. Стан добровільного медичного страхування в контексті розгляду діяльності страхових компаній. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6893> (дата звернення: 19.10.2019). DOI : 10.32702/2307-2105-2019.2.43.

10. Дробуш І. Соціальна політика у територіальній громаді: актуальні питання реалізації в умовах формування соціальної державності. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1(5). С. 90–95.

11. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Соціальна політика ; 2-е вид., доп. та перероб. Київ : УАДУ, 2003. 365 с.

12. Завора Т.М., Чепурний О.В. Підвищення соціальних стандартів у контексті забезпечення національної безпеки держави у соціальній сфері. *Матеріали за 9-а міжнародна практична конференція «Образование и наука на XXI век»*. Т. 4. Ікономики. Софія : Бял ГРАД-БТ ООД, 2013. С. 65–69.

13. Завора Т.М., Чепурний О.В. Реформування регіональної соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки. *Економічний простір*. 2013. № 76. С. 70–81.

14. Весельська А.А. Міжнародний досвід державного регулювання соціальної безпеки в країнах з різними моделями соціального розвитку: застосування в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 14. С. 108–113.

15. Регіональна політика: методологія, методи, практика. Львів : Ін-т регіон. дослідж. НАНУ, 2001. 720 с.

16. Маховський Д. Соціальна політика України: стан та перспективи розвитку. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 2. С. 31–37.

17. Якимец В.Н. Межсекторное социальное партнерство: основы, теория, принципы, механизмы. Москва : Эудиториал УРСС, 2004. 384 с.

18. Волинець У.А. Розвиток соціального партнерства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. № 2(43). С. 235–238.

19. Лазарчук П.Я. Основи розвитку громади : навчальний посібник. Львів : Часопис, 2012. 64 с.

20. Колот А. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади. *Україна: аспекти праці*. 2011. № 3. С. 3–10.

21. Завора Т.М., Пальчик В.С. Систематизація підходів до оцінювання соціальної відповідальності бізнесу в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 10/1. С. 25–30.

22. Завора Т.М. Соціальна відповідальність як основа забезпечення соціальної безпеки регіону. *Економічна безпека: держава, регіон, підприємство* : монографія : у 3-х т. Т. 1. / за заг. ред. В.О. Онищенко та Г.В. Козаченко. Полтава : ПолтНТУ, 2016. С. 95–112.